

AKADEMİK-US

Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Araştırmaları Dergisi

e-ISSN: 2602-3253

Araştırma Makalesi/ Research Article, Aralık 2020, 4/2, s. 71-90

Geliş Tarihi: 15.10.2020 Kabul Tarihi: 02.12.2020

“ الزكاة ووجوبها في أجر العقار ”

(ez-Zekât ve vücûbühâ fî ecri'l-ağâr)¹, Yazar: Dr. Ahmed Fehmî Ebû Sünne²

Rabıta Fıkıh Kurulu Üyesi, Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi Fıkıh ve Fıkıh Usulü Hocası

Akârın (Gayrı Menkuller) Kirasının Zekâtı ve Farziyeti

Çev. Yusuf BALTA

Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

İslam Hukuku Anabilim Dalı

Assistant Professor, Artvin Coruh University, Faculty of Theology

Department of Islamic Law

Artvin, Turkey

ybalta@artvin.edu.tr, ORCID orcid.org/0000-0002-5753-8341

Öz³: Allah (cc) rızık ve ikramını isteyene istediği ölçü ve hikmetle vermektedir. Dolayısıyla insanların bir kısmını zengin yaparken diğer bir kısmını fakir yapmaktadır. Zenginlerin sahip oldukları mallarda, fakir ve muhtaçlar için haklar vardır. Bu bağlamda Allah (cc) kitabında onlarca ayette zekâtı farz

¹ *Mecelletü'l-Mecma'i'l-Fıkhiyyi'l-İslâmî: Râbitatü'l- Âlemi'l- İslâmî*, 1425/2004, sayı: 2, s. 113-124.

² Mısırlı fıkıh âlimidir. 13 Mart 1909 tarihinde Cize vilâyetine bağlı Saf şehrinde doğdu. Burada kadı olan babası aynı zamanda şair olup Libya'da Şerîf İdrîs es-Senûsî'ye yardım için Hüseyin Kâmil'in emriyle gönderilen heyete başkanlık etmişti. Ahmed Fehmî ilk eğitimini dedesi Şeyh Mahmûd Halîfe Ebû Sünne'den aldı; 1931'de yüksek kısma kaydoldu. Ezher'de Şeriat, Usûlüddin ve Arap Dili fakülteleri açılınca Külliyyetü's-şerîa'ya geçti ve ikinci sınıftan itibaren üç yıl okuyarak mezun oldu. Buradaki hocaları arasında Hasan el-Beyyûmî, Yûsuf el-Mersafî, Muhammed Abdülfettâh el-İnânî, Muhammed Arafе ve Abdurrahman Tâc anılır. M. Zâhid Kevserî ile de yakın bir dostluk kurduğu kaydedilir. 1935'te başladığı fıkıh, fıkıh usulü ve teşrî' tarihi alanındaki lisansüstü öğrenimini Ocak 1941'de tamamladı; *el-Örf fi rey'i'l-fukahâ: ve'l-uşûliyyîn* başlıklı tezle "üstâz" derecesinde âlimiye diploması aldı. 1941'de Külliyyetü's-şerîa'da müderris olarak göreve başlayan Ebû Sünne, daha sonra doçent ve profesör olarak görev yaptı, 1974'te emekliye ayrıldı. Bu arada Şam (1960-1961), Libya (1962) ve Bağdat (1967) üniversitelerinde misafir öğretim üyesi olarak bulundu. 1972'de gittiği Mekke'de Cidde Melik Abdülazîz Üniversitesi'ne bağlı Külliyyetü's-şerîa'da (1981'den itibaren Ümmülkurâ Üniversitesi) uzun süre öğretim üyeliği yaptı; hayatının sonlarına doğru Kahire'ye döndü. 1980'de Mekke'de iken Ezher'e bağlı Mecmau'l-buhûsî'l-İslâmiyye (Kahire) ve 1983'te Dünya İslâm Birliği'ne bağlı Mecmau'l-fıkhi'l-İslâmî'ye (Mekke) üye seçildi. Aynı yıl Ezher'in bininci kuruluş yıl dönümü dolayısıyla birinci dereceden bilim ve sanat nişanına (visâmü'l-ulûm ve'l-fünûn) lâyk görüldü. Öğretim üyeliği dışındaki görevlerden uzak durdu, kendisine teklif edilen Ezher'de Külliyyetü's-şerîa dekanlığı, Vakıflar bakanlığı gibi idarî görevleri kabul etmedi. Öğretim hayatı boyunca fıkıh ve usulü, İslâm hukuk tarihi, teşrî' siyaseti, İslâm iktisadı, hadis, tefsir ve tasavvuf dersleri verdi, birçok yüksek lisans ve doktora tezi yönetti. 20 Eylül 2003 tarihinde Kahire'de vefat etti. **Eserleri.** 1. *el-Örf ve'l-âde fi rey'i'l-fukahâ*: Doktora derecesini elde ettiği tezin yayımlanmış şeklidir. 2. *el-Vasîf fi usûli fıkhi'l-Hanefiyye* (Kahire Külliyyetü's-şerîa'da ikinci sınıf talebelerine okuttuğu ders kitabı olup Sadrüşşerîa'nın *et-Tavzîh*'inin ikinci bölümü esas alınarak telif edilmiştir. 3. *en-Nazariyyâtü'l-âmmе li'l-nu âmelât fi's-şerîati'l-İslâmiyye*, 4. *Muhâdarât fi usûli'l-fıkh*, Şam Üniversitesi'nde 1961'de verdiği konferansları içerir. 5. *Kâidetân fıkhiyyetân: el-Âdetü muhakkemetün ve lâ darare velâ dırâr*. Diğer başlıca eserleri de şunlardır: *en-Nazariyyâtü'l-aşliyye li'l-ahkâm ve edilletühâ* (hak, ehliyet, akit, milk ve damân nazariyelerine dairdir), *Hukûku'l-mer'eti's-siyâsiyye fi'l-İslâm*, *Mağâsîdü's-şer'u*, *el-İktisâdî'l-İslâmî*, *Fıkhu'l-üsreti'l-müslime*. Ayrıca *el-İhvanü'l-müslimîn* gazetesi, *Mecelletü'l-Ezher*, *Mecelletü'l-hadâretü'l-İslâmiyye* (Dimaşk), *Mecelletü Râbitati'l-âlemi'l-İslâmî*, *Mecelletü Mecma'i'l-fıkhi'l-İslâmî* gibi dergilerde çeşitli yazı ve makaleleri çıkmıştır. Ebû Sünne'nin makalelerinden bazıları şunlardır: "Hükümü'l-ilâc bi-naqli demin li'l-insân ev naqli a'zâ'in ev ezâ'in minhâ"; "İlmü'l-İktisâdî'l-İslâmî zarûretün kâimetün ve haqqikatün vâkıatün"; "ez-Zekât ve vücûbühâ fî ecri'l-ağâr"; "Havle'l-meşârif ve's-şerikâti'l-İslâmiyye". (Mecd Mekki, "Ahmed Fehmî b. Muhammed b. Mahmûd Ebî Sünne (1909-2003)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2016), EK-1/372-373.

³ Makalenin orijinalinde "öz" bulunmadığından tarafımızdan eklenmiştir. (Çevirmen)

kıldığını belirtmektedir. Allah'ın zekâtı zenginler üzerine farz kılmasının amacı, zenginlik nimetinden dolayı Allah'a şükretmektir. Fakirlerin ihtiyaçlarını temin etmek için zenginlerin nimetlendirildiği gibi muhtaçlarında malla nimetlendirilmesini sağlamaktır. Zenginleri cimrilikten ve günahlardan temizlemektir. Kullanılma niyetlerine göre akarların zekatlandırılması hususunda altı durum söz konusudur. Akarı (gayrimenkulü) ticaret niyetiyle mülk edinmek, ziraat yapılması, ağaç dikilmesi veya onun kiraya verilmesi, kendisinde değil de menfaatlerin de ticaret yapılması gibidir. Akarların Bu durumlarıyla ilgili zekatlandırmalarında mütekaddimun ve günümüz fakihlerinin farklı görüşleri mevcuttur.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Mezheb, Zekât, Akâr, Öşür.

Zakat and Its Obligation to Pay in Realty

Abstract: Allah gives sustenance and bounty to those who want it with the amount and as he wishes. Therefore, he makes some people rich while makes others poor. There are rights for the poor and needy in the goods owned by the rich, in the amount of their goods. In this respect, Allah states in dozens of verses in his book that alms are obligatory. The purpose of Allah's making alms obligatory for the rich is to thank Allah for the blessing of wealth. It is to provide the needs of the needy. It is to ensure that the needy people are blessed as well as the rich people blessing with goods. It is to cleanse the rich from stinginess and sins. There are six cases regarding Islamic tax of realty according to their intended use. Akar (realty) is like, such as acquiring property with the intention of trading, making agriculture, planting trees or renting it out, trading interests, not in itself. There are different opinions of mutaqqaddimin and contemporary jurists in their Islamic tax about these situations of mites.

Keywords: Islamic Law, Sect, Zakat, Realty, Tithe.

الزكاة ووجوبها في أجر العقار

والخلاصة: إن الله عز وجل يعطي الرزق والنعمة لمن يريد بها بالقدر والحكمة اللذين يريد هما. لذلك يجعل البعض غنيًا وبعضهم فقيرًا. للفقراء والمحتاجين حقوق على كمية الخيرات التي يمتلكها الأغنياء. وفي هذا الصدد أعلن الله تعالى في عشرات الآيات وجوب الصدقة. وغاية الله في فرض الصدقات على الأغنياء أن نشكر الله على وفرة المال. لتلبية احتياجات المحتاجين. إنها ضمانة نعمة الأغنياء والمحتاجين للملكية. لتطهير الأغنياء من البخل والمعصية. هناك ست حالات لعتة الزكاة حسب الغرض من الاستعمال. أكار (عقارات) ليست في حد ذاتها، مثل تملك العقارات للأغراض التجارية، والزراعة، وغرس أو تأجير الأشجار، وتجارة الفائدة. هناك آراء مختلفة للمراقبين والفقهاء المعاصرين في هذا الشأن مواقف العتة.

الكلمات المفتاحية: الشريعة الإسلامية، المذهب، الزكاة، عقار، عسر.

Allah'a hamd, Rasulüne Salatü Selam ettikten sonra, şüphesiz Allah (cc) insanların tamamen kıt kanaat geçinecekleri kadar ihtiyaç içinde fakir, miskin ve yoksul olmalarını istememiştir. Yaşamın çeşitli yönlerinde insanların (varlıkların) ihtiyaçlarını yerine getirir. Ancak yeryüzünde, Allah'ın insan için yarattıklarını imara güç yetiremeyen güçsüzler de yaşamaktadırlar. Allah (cc) şöyle buyurmaktadır: "Hud kavmine de kardeşleri Salih'i gönderdik. Dedi ki ey kavmim, Allah'a kulluk edin. Sizin ondan başka ilahınız yoktur. O sizi topraktan yarattı ve sizi orada yaşattı. O halde ondan mağfiret isteyin; sonra da ona tövbe edin. Çünkü rabbim (kullarına) çok yakındır, (dualarını) kabul edendir."⁴

İnsanların bazıları bazılarını zulmetmesin, yeryüzünde azgınlık ve zulüm yayılmasın diye Allah (cc) yeryüzünde, insanların hepsini zengin olarak yaratmayı istemedi. Şura Suresi'nde beyan ettiği gibi, "Allah kullarına rızık bol bol verseydi, yeryüzünde azarlardı. Fakat O, (rızkı) dilediği ölçüde indirir. Çünkü O, kullarının haberini alandır, onları görendir."⁵ Yani Allah (cc) tüm kullarına bol rızık verseydi bazıları bazılarına karşı haksızlık eder, her grup kardeşinin elinde olan her şeyi zorla elde etmeye çalışır ve insanın bu haline ne akıl ne de din engel olabilirdi. Lakin Allah (cc) rızık ve ikramını isteyene istediği ölçü ve hikmetle vermektedir. Dolayısıyla insanların bir kısmını zengin yaparken diğer bir kısmını fakir yapmaktadır. Allah (cc) başka bir ayette bunun hikmetini şöyle açıklamaktadır: "... Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık. Birbirlerine iş gördürmeleri için kimini ötekine derecelere üstün kıldık. Rabbinin rahmeti onların biriktirdikleri şeylerden daha hayırlıdır."⁶ Yani Allah (cc), bazılarını bazılarını, zenginleri kendilerine verilen mal ve lütuf bakımından; fakirleri de bedenlerine kuvvet ve çalışmalarına güç yetirmeleri bakımından birbirlerine yardım etsinler diye böyle yapmıştır. Bu, her şeyden haberdar olan ve her şeyi gören Allah'ın kulları için bir hikmetidir. Yine bu Allah'ın dünya üzerinde kurduğu bir nizamdır.

Zenginlerin mallarında, malları miktarınca, fakir ve muhtaçlar için haklar kılması bu nizamın zorunluluklarından. Bu öyle sabit bir haktır ki, zenginlerin kaçınamayacakları bir sorumluluktur. Çünkü mallar, Allah'ın zenginleri üzerine emanetçi kıldığı, Allah'ın malıdır. Onlara bu sorumluluğun neticesinde, Allah'ın onlara verdiği malından muhtaçlara vermeyi emretti. Allah (cc) Kur'an'da, Rasulü de Sünnet'inde muhtaçlara verilecek malları belirledi. Ulemâ da bu verilecek mallar hakkında icmâ ettiler. Müçtehitler de ince anlayışlarıyla Kur'an, Sünnet ve o iki kaynağın maksatlarına uygun olarak içtihat ettiler.

Bu mallara hak sahibi olan muhtaçların kimler olduğunu belirledikleri gibi Müslüman fakihler, zenginlerin, kendileri ve ailelerinin yiyecek, giyecek, barınma, binek ve tedavi olma gibi geçimlerinde zaruri olarak ihtiyaç duyacakları temel ihtiyaçlardan arta kalanı vermelerinden sonra, muhtaçlar için en faydalı olan her şeyin farz olarak bu mallara tabi olduğunun da kararını verdiler. Bu asla binaen Allah kitabında onlarca ayette zekâtı farz kıldığı belirtilmektedir. Zekâtın sevabının çok olmasıyla verilmesine teşvik etmektedir: 'Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yedi başak bitiren ve her başakta yüz tane bulunan bir tohumun durumu gibidir. Allah, dilediğine kat kat verir. Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.'⁷

Zekâtın verilmesine mani olanları da acı bir azapla uyarmaktadır. "Ey iman edenler! Hahamlardan ve rahiplerden birçoğu, insanların mallarını haksız yollarla yiyorlar ve Allah'ın yolundan alıkoyuyorlar. Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele. O gün bunlar cehennem ateşinde kızdırılacak da onların alınları, böğürleri ve sırtları bunlarla dağlanacak ve "İşte bu, kendiniz için biriktirip sakladığınız şeylerdir. Haydi, tadın bakalım, biriktirip sakladıklarınızı!" denilecek."⁸

Böylece muhakkik fakihler ayet, hadis ve sahih kıyastan hayr ve infaka delalet eden, fakirlerin rızıklarını artıran ve fakirleri çalışarak muhtaç olmaktan kurtaracak açık kapı buldular. Bu aynı şekilde

⁴ Kur'an-ı Kerim Meali, çev. Halil Altıntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), el-Hud 11/61.

⁵ eş-Şurâ 42/27.

⁶ ez-Zuhruf 43/32.

⁷ el-Bakara 2/261.

⁸ et-Tevbe 9/34-35.

Allah (cc)'in, malın sadece zenginler arasında tedavül eden sermaye olmaması ve onlara verdiği malından fakirlere vermelerini zenginler üzerine farz kıldığı hükmüdür.

Allah'ın Kitabı, Rasulünün Sünnet'inin ışığından ilham alan bu mukaddimeden sonra açıklayabiliriz ki zekât; Allah (cc)'in muhtaçlar için zenginler üzerine belirli mallarda farz kıldığı mali bir mükellefiyettir. Çünkü Allah (cc) Hac Suresi'nde "Zekâtı veriniz",⁹ Tevbe Suresi'nde de "Onların mallarından zekât al"¹⁰, şeklinde emir buyurmaktadır. Allah (cc), zirai ürünler, meyveler, altın, gümüş ve madenler gibi zekât verilecek mallardan bazılarını kendi kitabında; hayvanlardan deve, sığır ve küçükbaşlar gibi bazılarını da Rasulüllah'ın korunmuş (masum) sünnetiyle; ticaret malları ve akar gelirleri gibi malların zekâtının verilmesini de âlimlerin çoğunluğu (cumhuru) delillerden istinbat ederek açıklamışlardır.

Tercih edilen görüşe göre zekât, şahıs ister baliğ olsun isterse baliğ olmasın zenginler üzerine farzdır. Çünkü zekât, yardımlaşmak için malı bağlamaktadır.

Zekâtın harcandığı (sarf) edildiği yerler ayette zikredilen muhtaçlardır. "Sadakalar (zekâtlar), Allah'tan bir farz olarak ancak fakirler, düşkünler, zekât toplayan memurlar, kalpleri İslâm'a ısındırılacak olanlarla (özgürlüğüne kavuşturulacak) köleler, borçlular, Allah yolunda cihad edenler ve yolda kalmış yolcular içindir..."¹¹ Bu ayette zekât verilmesi istenen fakir ve miskinler, kendilerine yetecek kadar malı olmayanlardır. Âmiller, zekâtı toplayıp muhafaza eden ve dağıtan memurlardır. Müellefe-i kulûb, kendilerine zekât verilmekle İslâm'a girmeleri ümit edilenler ya da İslâm'a faydalı işi olanlardır. Zekât, kölelere hürriyetlerine kavuşturulmak için verilir. Borçlu olanlara da ihtiyaçları için borçlanmalarından ya da iki kişinin arasını düzeltmelerinden dolayı verilir. Allah yolundakilere de (fî sebîlillah) fiilen cihatta olmalarından ya da Allah (cc)'a davet yolunda çalışmalarından dolayı zekât verilir. Bazı âlimler kamu yararı (maslahat) yerine geçen işler içinde "fi sebîlillah" kapsamında zekâtı pay verilebileceğini söylemişlerdir. Yolcular da yollarda mala/paraya ihtiyaç duyan kimselerdir. İstedikleri mekâna ulaşmaları için onlara da zekâtı pay verilir.

1. Allah'ın Zekâtı Zenginler Üzerine Farz Kılmasının Amacı

1- Zenginlik nimetinden dolayı Allah'a şükür.

2- Muhtaçların ihtiyaçlarını temin etmek. Zenginlerin nimetlendirildiği gibi muhtaçların da malla nimetlendirilmesini sağlamaktır ki, malın insanlardan sadece belli gruplar arasında tedavül eden bir sermaye olmaması ve diğer insanların ondan mahrum kalmamasıdır. Nitekim Allah (cc) o malın fakirlerle zenginler arasında nasıl taksim edileceğini beyan etmiş ve bunu şu ayetlerle de te'kit etmiştir: "Onlar, mallarında; isteyenler ve (isteyemeyip) mahrum kalan-lar için belli bir hak bulunan kimselerdir."¹²

3- Zekât, zenginleri cimrilikten ve günahlardan temizler. Mallarını nemalandırır, iyi amellerini artırır. Allah (cc) bu konuda şöyle buyurmaktadır: "Onların mallarından, onları kendisiyle arındıracağın ve temizleyeceğin bir sadaka (zekât) al ve onlara dua et. Çünkü senin duan onlar için sükûnettir (Onların kalplerini yatıştırır.) Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir."¹³

Zekâtın farz olmasının sebebi, mülkiyetle nisaba ulaşan malın sağladığı zenginliktir. Konu ile ilgili daha fazla açıklama zekât malları kısmında gelecektir. Zekâtın farz olma sebebinin iki şartı vardır.

Birinci şart: Malın nâmî (artmaya elverişli) olmasıdır. Yani tabiatı icabı gelişmeye müsait veya malikinin onu çalıştırmasıyla artan mal olmalıdır. Bundan dolayı zekât, malın aslından değil nemâsından alınır-verilir. Zekât malın nemâsından alınmayıp, aslından alınırsa mükellefin borcu tersine döner ve malın kökü kurur. Bu durumun ortaya çıkmaması için mal sahibi üretmeye memur edilmiştir. Malı biriktirmekten, çalıştırmayıp tutmaktan yani malı çalıştırmayıp piyasadan alıkoymaktan da men edilmiştir.

⁹ el-Hac 22/78.

¹⁰ et-Tevbe 9/103.

¹¹ et-Tevbe 9/60.

¹² el-Meâric 70/ 24, 25.

¹³et-Tevbe 9/103.

Malın tabii olarak gelişmeye müsait olmasına gelince bunlar altın ve gümüşdür. Çünkü her ikisi diğer malları elde etmek için ihdas edilmişlerdir. Kâsânî'ye (ö. 587/1191) göre, bu şekildeki tedavül, artma (nemâ) için bir sebeptir.¹⁴ Kâsânî'ye göre, yaratıldığı aslıyla altın ve gümüşün, ticaret için mutlak para (semen) olarak hazırlanmış oldukları sabittir. O halde ayn'ları itibariyle temel ihtiyaçların temininde kullanılmaya münasip değildirlir. Onların bu şekilde hazırlanmasına (sistemine) insandan başka kimsenin de ihtiyacı yoktur. Paranın yaratılış aslına uygun düzeni, insanın ihtiyaçlarına ulaşmasında vasıta yapılmasına uygundur. İşte bu durum, paranın gelişmesi (nemâ) için sebeptir. Yani maldırlar. Diğer nakitler, altın ve gümüş gibidirlir. Bunlar para (semeniyet) fonksiyonu bakımından müşterektirlir yani hayatın gerektirdiği ihtiyaçlara ulaştırır vesilelerdir.

Sahibinin (malikinin) nemâ için hazırladığı mallar, deve, sığır ve küçükbaşlar gibi sâime hayvanlar, arazi ve diğer mallardır. Hayvanlar binmek, yük taşımak, ziraat işlerinde çalıştırılmak, sanayide kullanılmak ve etinden faydalanmak gibi malikinin maslahatlarını yerine getirmede ihtiyaç duyduğu şeylerdir.

Malın nâmî hale getirilmesi için çalıştırılması gerekir. Hayvanların nâmî olması ise, nesil ve süt elde etmek maksadıyla mübah meralarda (otlaklarda) otlatılarak beslenmeleridir. Bu açıdan hayvanlar sadece binme, yük taşıma ve zirai işlerde çalıştırılarak ihtiyaçları yerine getirme maksadıyla da beslenmezler. (Başka menfaatler de sağlarlar.) Arazinin neması ise, zirâat yapmak, ağaçlardan meyve elde etmek veya kiralanmaları (icâr) şeklinde olur. Diğer malların nemalandırılması ise, ticaret için hazırlanmalarıyla olmaktadır. O da malın kar (rihb) elde etmek için dönüştürülmesidir. Yukarıda geçtiği gibi, ticaret mallarının nemâsı, alış-veriş, kiralamak ve bunun ikisi dışındaki gelir sağlama çeşitleri ile olmaktadır.

Arazi gelirlerinin dışındaki mallarda, zekât için nemânın ölçüsü üzerinden bir yıl geçmesidir. Çünkü arazi gelirlerinin dışındaki mallarda gelişme genel olarak yılın farklı mevsimlerinde gerçekleşmektedir. Mesela, hayvanlardaki süt, yavru ve besili olma; ticaret mallarının kazancı, yatırım mallarının gelirleri böyledir. Bundan dolayı ekin, meyve ve madenler dışındaki mallarda zekâtın vücubiyeti için bir yılın (havelanı havl) geçmesi şarttır. Ebu Davud'un, Hz Ali'ye isnad ederek rivayet ettiği uzun bir hadiste, "Üzerinden bir yıl geçinceye kadar maldan zekât verilmez."¹⁵

İkinci şart: Nisabın temel ihtiyaçlardan (havaici asliyye) fazla olmasıdır. Havaici asliyye, yaşamda ihtiyaç duyulan gereklerden her şeydir. Yeme, içme, giyinme barınma, binme, tedavi olma, ailenin geçiminin sağlayan eğitim, sanat icra eden aletler ve borcun ödemesi gibi temel ihtiyaçların eksikliğinden kaynaklanacak zararlar bunların teminiyle uzaklaştırılır. Çünkü borç, kuvvetli alacak haklarından. Borçlu şahsın malına alacaklının malı hükmündeymiş gibi itibar edilir. Borçlunun zimmetindeki borçtan en hızlı bir şekilde kurtulması üzerine vaciptir. Çünkü Rasulüllah, "Zengin borcunu savsaklaması zulümdür"¹⁶, buyurmuştur.

2. Akarın¹⁷ (Gayri Menkul Mal) Zekâtının Hükümü

Burada akar'dan (gayri menkul mal) maksat, ister ziraat isterse başka bir gaye için olsun arazi ve ister sadece mesken için isterse başka bir amaç için olsun binadır. Bunların hükmüne gelince, ticaret için hazırlanırlarsa zekât farz olur. O malda şartların yerine getirilmesi halidir ki, malı mülk edinme niyetine

¹⁴ Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd el-Kâsânî. *Bedâi' u's-sanâi' fi tertîbi's-şerâi'* (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406/1986), 2: 13.

¹⁵ Ebu Davud, Zekât, 4.

¹⁶ Müslim, Müsâkât, 33; Buhârî, Havâlât 1, 2; İstikrâz, 12.

¹⁷ Akar kelimesi, sözlükte arazi, ağaç, ev eşyası, eşyanın en iyisi (Ali Şafak, "Akar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Güzel Sanatlar Matbaası, 1989), 2/ 221.) kendisinden yararlanılan taşınmaz mal (Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Rağbet, 1998), 19.) ve akar denilen ev, arsa, dükkân gibi başka yere taşınması mümkün olmayan şey, taşınmaz mal (Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 155.) vasfı bozulmadan yeri değiştirilemeyen eşya (Türk Ansiklopedisi, "Gayrimenkul" (Ankara: Millî Eğitim Basımevi, 1969), 17/ 177.) gibi manalara gelirken, halk arasında kiraya verilmek suretiyle gelir sağlayan mülke denir. İslam hukukunda ise taşınmaz mal ve arazi manasında kullanılmaktadır. (Şafak, "Akar", 2/221.) İslam hukukunda genel olarak gayrimenkullerin içine araziler, evler, apartmanlar, üretim için kurulan fabrikalar, yolcu, eşya ve yük taşıyan araba, uçak, gemi gibi nakil araçları girmektedir. (Yusuf el-Karadâvî, *Fıkhu'-Zekât*, 1, 463; Hüseyin Sözen, *İslam Hukukunda Gayrimenkul Malların Zekâtı*, (Ankara: 2010, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), 32-33.)

eşlik eden ticaret niyeti, doğrudan ticaret malını satın almak veya ticaret niyetiyle kiralamak ve kiraya vermek şeklinde olur. Biz burada ticaret için olan akarlarla ilgili durumları zikredeceğiz:

Birinci durum: Bir şahsın veya grubun akarı (gayrimenkulü) ticaret niyetiyle mülk edinmesi veya ticaret malları satın almalarıdır. Bu durumda hüküm, temellük tarihinden itibaren malın-gayrı menkulün ticaret için olmasıdır. Yılsonunda kıymetlendirilir. Kazançlar da ona eklenir. Nisaba ulaşıncı zekatlandırılır. Mülk edinilip ticarete niyet edilmezse ona zekât gerekmez. Ancak temellük amacı, zekâtı kaçırma olursa o zaman kıymetine göre bir yıl dolunca zekât farz olur. Çünkü hile ile farz düşürülmeye veya kişi kastının tersiyle davranarak haramı ihlal (helale dönüştürme) ederse bu durumda kişiye kastının aksiyle muamele edilir.

İkinci durum: Akar (gayrimenkul) veya başka bir mal ticaret niyetiyle mülk edinilip sonra onun düzenlenip üzerine ticaret malı ilave edilmesidir. Bu şekilde hüküm, akar (gayrimenkul) ve üzerine eklenen her şey ticaret malı olur. Bu şekildeki akara, ticaret malının zekâtı gerekir.

Üçüncü durum: Gayrimenkul veya başka bir mal ticaret niyetiyle mülk edinilip sonra onda ziraat yapılması, ağaç dikilmesi veya onun kiraya verilmesi halidir.

Ekin ekilen ve ağaç dikilen bir arazinin hükmünde ulema ihtilaf etmiştir. Muhammed b. Hasan (ö. 189/805), bu durumdaki akara zirai mahsul zekâtı olacağını ve ticaret malı zekâtının sakıt olacağını söylemiştir. Çünkü akar, ziraat için kullanılırsa öşür vacip olur. Akar, ticaret için olursa o zaman kırkta bir ticaret malı zekâtı vacip olur. İki vergi (hak) bir arazide birleşmeyeceğinden öşür verilmesi tercih edilmektedir. Çünkü arazide asıl olan ziraattir. Bu durum, niyetle değişmez. Ziraat bir yılda tekrarlanmaktadır. Ebu Hanife'ye göre zirai mahsullerde nisap aranmaz. Zirai ürünün azı ve çoğunda öşür vardır. Arazi harâcî olursa öşür hakkında söylenenler, haraç vergisi için de söylenir.

Hanbelî mezhebinde tercih edilen görüşe göre ziraat yapılan akarda (gayrimenkullerde) ticaret zekâtı vaciptir. Yılsonunda arazi ve zirai ürün beraber kıymetlendirilir. Çünkü ekin arazinin nemâsıdır. Ticareti yapılan hayvanların, yıl içinde meydana gelen yavrularına kıyasen üründe, araziden bir cüz gibi olmaktadır. Muhammed b. Hasan'dan, İbni Sümea' şöyle rivayet etmiştir: "Ekilebilen akardan iki zekât vardır. Ticari mal olmasından dolayı ticari arazi zekâtı ve üründen dolayı da ekin (öşür) zekâtıdır. Bu durum, zekât için sebebin çokluğundan dolayıdır. Hanbeliler'in görüşüne göre, tohum ekildiğinde (arazi) ticaret malı değildir. Şemsü'l-Eimme Serahsi'ye (ö. 483/1090 [?]) göre, bir malda iki zekâtı yani hakkı birleştirdiğinden Hanbelilerin bu görüşü zayıftır.

Dördüncü durum: Gayrimenkulün kendisinde değil de menfaatlerinde ticaret yapılmasıdır. Mesken, dükkân ve arabalar kiralayıp menfaatlerinde ticarete niyet etmek gibidir. Bir ticari malı kiralar sonra başkasına kiraya verir veya ticaret malında artırıcı (nema) bir faaliyette bulunursa zekâtını bu menfaatlerden verir.

Bu halin hükmüne gelince -Maliki ve Hanbelîlerin dediği gibi- bu menfaatler senenin sonunda kıymetlendirilir. Kazançlar (rihb), menfaatler üzerine eklenir. Nisaba ulaştığında hepsi birden zekatlandırılır. Çünkü menfaatleri kiralama ve kiraya verme şeklindeki ticaret ile aynaları alıp satma şeklindeki ticaret arasında fark yoktur.

Beşinci durum: Ticaretini yapmak ve işleterek gelirini (galle) elde etmek niyetiyle bir akara malik olmaktır. Karla (rihb) satmak niyetiyle satın aldığı arazi ve meskeni, kiralamak makul görüldüğü halde karla satmak için müşteri bulunduğu anda onu karla satabilir. Yine karla satmak niyetiyle satın aldığı akarı, kiraya vermek daha makul görünürse onu o zaman kiraya verebilir. Bu halin hükmüne gelince -Malikilerin belirlediği gibi- o caizdir. Senenin sonunda ayn, kazanç (rihb) ve geliriyle (galle) beraber kıymetlendirilir. Nisaba ulaştığında hepsi beraber zekatlandırılır. Çünkü ticaret aslında, alım-satım yoluyla kazanç elde etmektir. Lakin ticaretteki alım satım kar (rihb) elde etme, gelir (galle) elde etme niyetine de tabi' olarak engel değildir. Şayet bir akara, gelir (galle) elde etmeye niyet edilmeyip, ticaret niyetiyle malik olunursa, arazi ise ziraat için, ev ise oturmak veya benzer şekillerde kiraya verilerek gelir elde edilebilir.

Malikiler'e göre, bu kira, galle (gelir) olarak isimlendirilir. Ele geçirildikten bir yıl sonra zekât vacip olur. Bu gelir, müstakil bir mal olup aslı ile bağı yoktur. (Zekatlandırmada asla tabi değildir.)

Hanefi mezhebine göre kiraya verilerek ticaret malından elde edilen kira, ticaret malının kıymetine eklenir. Nisaba ulaşıncaya, sene sonunda hepsi beraber zekatlandırılır. Kādîhan (ö. 592/1196) ticaret malından elde edilen kira gelirini, ticaret malının bedeli (semen) mesabesinde olduğu şeklinde sahih rivayetlerle delillendirerek fetva vermiştir.

*el-Fetâva'l-Bezzâziyye'*de ise, Kādîhan'ın söylediklerinin hilafına delalet eden şeyler vardır. Ticaret malının üreme/yavrulama yoluyla artmasına (nemâ) gelince, yavruların asılları üzerine eklenerek hepsinin kıymetleri ile zekatlandırılacağı üzerinde ulema ittifak etmişlerdir.

Altıncı durum: Bina ve zirai arazi veya bunların dışındaki daireler, dükkânlar, oteller, alışveriş merkezleri ve fabrika gibi akarların kira yoluyla sağladığı gelirler aynıdır. Fukahanın çoğunluğu (cumhur) bu halin hükmüyle ilgili olarak, bu durumdaki malların zekâtlarının kiralardan alınacağı konusunda ittifak halindedirler. Maliki elde edip nisaba ulaştığında, üzerinden bir kameri yıl geçmesiyle kira gelirine zekâtın vacip olacağı görüşündedirler. Malikin elindeyken bir yıl geçmesi durumunda ve nisaba veya daha fazlasına ulaştığında zekât hükümleri açısından diğer malların hükmü gibidirler. Çünkü onlara (cumhur) göre, kira geliri menfaatin bedelidir. Menfaat olmayan bir şeydir. Tedricen var olur. Bu açıdan menfaat, devam etmeyip gayri mevcutsa bedeline de malik olunamaz, demektir.

Ahmed b. Hanbel'e göre, nisab ve daha fazlasına ulaşır, üzerinden bir yıl geçerse kiraya malik olduğu andan itibaren değil, akit yapıldığı andan itibaren kira gelirine zekât vacip olur. Çünkü kira gelirine, kira akdinin yapılması ile malik olunur. Akitle (kira akdiyle) beraber zimmette borç olarak doğar. (Akit) kiralananndan faydalanmanın helal olmasına delil olur. Yine akitle (müşteri), mal olsaydı infak edebilir, yiyecek olsaydı onu yiyebilirdi.

Ahmed b. Hanbel, cumhurun görüşüne (Menfaat, -kiranın bedelidir- akit esnasında mevcut değildir. Ancak, peyderpey meydana gelir.) şöyle cevap verdi: Ayn menfaatin yerine ikame edilmektedir. Kiralayan ne zaman onu teslim alırsa, sanki menfaati teslim almış gibidir. Sonra (kiraya veren açısından) bir yıl geçer ve onu elde ederse, malik olduğuna aynî mal zekâtı gibi onda birinin zekâtını verir. Onu elde edemezse deyn zekâtı olarak zekâtını verir. O da elde ettiğinde geçen zamanın zekâtını vermesidir.

Cumhurla Ahmed b. Hanbel'in görüşleri arasındaki fark, -yılın geçmesi ve nisabın hepsinin şart koşulmasından sonra- zekât yılının başlangıcıyla ilgilidir. Zekâtın vucubu için yılın başlangıcını cumhur kabzla, Ahmed b. Hanbel ise akdin münakid olmasıyla beraber başladığını söylemişlerdir. Ahmed b. Hanbel'den, Ebu Musa'nın rivayet ettiği başka bir rivayette '*el-Mebda'* ve '*el-İnsaf'* adlı kitaplarda da zikredildiği gibi) kira nisaba ulaştığında sırf kabzla zekât vacip olur. Zekâtın vacip olması için bir yılın geçmesi şart değildir. Bu konu, yerden çıkarılan madenlere kıyas edilmektedir. Şöyle ki madenlerde çıkarılan ürün nisaba ulaştığında, zekât vacip olur. Ekin ve meyvelerde olduğu gibi üzerinden bir yıl geçmesine de gerek yoktur. Aynı zamanda ekin ve meyveler her ikisi akarın gelirini de kapsayıcıdır. Yıl geçmesi şart değildir. Çünkü maden ve kira geliri zirai ürün gibi yalnız (mahza) gelirdir (nema).

el-Mebda' ve '*el-İnsaf'* adlı kitaplarda, Şeyhül-Islam İbni Teymiyye'nin bu görüşü tercih ettiği ifade edildi. Bu görüş sadece akarların gelirine özel (has) değildir. Bilakis arabalar, gemiler ve hayvanlar gibi tüm kiralanabilenleri kapsamaktadır. *el-İnsaf'* ta O'ndan yani Ahmet bin Hanbel'den rivayet edildi ki, kira gelirinin zekâtı için bir yılın geçmesine gerek yoktur. Madenler gibi elde edildiği anda zekatlandırılır. Şeyh Takiyüddin İbni Teymiyye, bu görüşü tercih etmiştir. O ayrıntılı olarak belirtilmiş şeylerden (müfredat) biridir. (Müfredatı) fakihlerden bazıları akarın kirası ile sınırlarken, İbn Teymiyye akarı aynı şekilde müfredattan saymaktadır. O'na göre, akarın kirası, mülk arazi gelirinin oluşmasına benzemektedir. *el-Mebda'* da Ahmed b. Hanbel'den rivayeten, akarın kirası için bir kameri yılın geçmesine gerek yoktur. Madenlerin zekâtında olduğu gibi. Şeyh Takiyüddin İbni Teymiyye¹⁸ aynı görüşü tercih etti. Bazıları ise bu görüşü akarın kirasının zekâtıyla sınırladı.

¹⁸ İbn Teymiyye, *el-Fetava'l-kübrâ*, 452.

3. Bazı Çağdaş Fukahanın Görüşlerini Nakledip Tartışacağız

Yusuf el-Karadavî, “*Fıkhü’z-zekât*”¹⁹ adlı kitabında şöyle zikreder: O, yatırım mallarının (müstegallât) zekâtı konusunda Şeyh Abdurrahman Hasan, Hallaf (ö. 1956), Ebu Zehra’nın (ö. 1974) görüşünü öne sürmektedir. Bu konuda onlar, kiralanan akarı, hüküm bakımından ziraat ve meyve yetiştirilerek meşgul edilen arazinin hükmüne kıyas etmektedirler. Elde edilen gelirden de onda bir (öşür) ya da yirmide bir (nısfı öşür) olarak zekât vardır, demektedirler. Bu görüşe, karşı cevap niteliğindeki en güçlü itiraz şu şekildedir: Ekilen veya ağaç dikilerek meşgul edilen arazinin, apartman, otel ve fabrikaların aksine ömrü uzun, külfeti az olur. Bu duruma uygun vergiler düzenlemek mümkündür, denilerek cevap verilir. Şöyle ki, Akara bir ömür takdir edilerek binanın kıymetine göre, zorunlu vergilerden yıllık yıpranma, aşınma payı (amortisman) ayrılması böyledir. Akarın bedeli, yaş yıllarına göre taksim edilir. Sonra her yıl, yıllık yıpranma payı (amortisman) kıymetinden düşürülür. Bu anlatılanlardan zirai arazi ile bina arasındaki farkın varlığı çok açıktır. Yıpranma bedelinin düşülmesi fikri, fer’in hükmünü aslın hükmünden başka kılar. Aslın hükmü, her devşirilen üründe onda bir öşür veya yirmide bir (nısfı öşür) zekâtın vacip olması şeklindedir. Fer’in hükmü ise çıkan ürünlerin bir kısmında zekâtın vacip olmasıdır. Açık olan şudur ki, aslın hükmünün fer’e geçirilebilir olması kıyasta şarttır. Aslın hükmü fer’e tam uygulanmadığında o, merdut kıyastır.

Ahmet b. Hanbel’in mezhebine göre istidlal ettikleri (hüküm çıkardıkları) şeye gelince, o sahih usulî bir kıyastır. Onun (usulî kıyasın) tüm şartlarını sağlamaktadır. Madenlerin zekâtı, Allah (cc) şu ayetinin umumu ile sabittir. “*Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve yerden sizin için çıkardıklarımızdan Allah yolunda harcayın. Kendinizin göz yummadan alıcısı olmayacağınız bayağı şeyleri vermeye kalkışmayın ve bilin ki Allah, her bakımdan zengindir, övülmeye lâyıktır.*”²⁰ Miktarı ise, Ebu Ubeyde’nin rivayet ettiği, Rasulüallah’ın Bilal b. Harise iktâ ettiği Kabaliya madenleri hakkında rivayet edilen hadisle sabittir.²¹

İllet, madenin akar geliri olmasıdır. Apartmanların kira gelirlerinde ve onun dışındaki diğer zikrettiklerimizde bu illet mevcuttur. Bu tür gelirlerde, zenginliğin tahakkuku için nisap şarttır. Çünkü o elde edilmesi için zamana ihtiyaç duymayan sırf artma (nema) olduğundan zekât için üzerinden bir yıl geçme şartı aranmaz.

Maden bir kere nisaba ulaşır veya nisaplar arasında madenin çıkarma çalışması terkedilmeksizin peş peşe nisaplara ulaştıkça zekât vacip olur, dedikleri gibi.

Biz de işte şimdi şöyle diyoruz: Binaların kirası bir kez kabzedilip nisaba ulaştığında veya araları bir ay aşmayacak şekilde defalarca ele geçtiğinde zekât farz olur. Çünkü aya göre kiralamak herkesin alışkanlık haline getirip itibar ettiği teâmül olmuştur. Yine bazı memleketlerde binalar senelik olarak kiralanmaktadır. Bu durumda da şöyle denir: Akarın ele geçen kirası, sene geçmeksizin bir kez veya defalarca nisaba ulaştığında zekât farz olur.

Bu görüşün şu sonuca ulaşması gerekir: Fakirlerin ve bunların dışındaki muhtaçların haklarının korunması; apartman, otel ve fabrika sahibi olan zenginlerin zekât mükellefiyetinden zimmetlerinin kurtulmasıdır.

Arabalar, elektrikli aletler, uçaklar ve hayvanlar gibi menkul (taşınabilir) sahipleri, gelir (galle) elde etmek için edindiklerinden, bu hükmü menkullerin geliri hakkında da çıkarmak mümkündür. Allah bu konunun hükmünü daha iyi bilir.

Biz bu görüşle ilgili şu fetvayı teklif edebiliriz: Fakirler ve onlardan başka diğer zekât harcama yerlerinin maslahatını gözeterek yukarıda geçen iki görüşten birini tercih ettiğimizde, akar sahibinin, yıl içinde kira olarak biriktirdiklerinin sağladığı zenginlik sorumluluğundan kurtulmasını mümkün kılacağız ve zekât vermekten kaçınmasını engellemiş olacağız. Şüphesiz Allah (cc) zekâtın sarf yerlerine verilmesini zenginlerin mallarında bir hak olarak belirledi. Zekât hakkının üzerinde bulunduğu mallar, hayvanlar, zirai araziler, altın, gümüş ve ticaret malları olarak bilinir.

¹⁹ Yusuf el-Karadâvî, *Fıkhü’z-zekât*, 1: 476.

²⁰ el-Bakara 2/267.

²¹ Ebu Ubeyd, Kâsım b. Sellâm, *Kitabü’l-Emval*, h. no: 863-866.

Malın geliri yeni gelir çeşitlerine dönüştürülüp cumhurun görüşüyle de amel edildiğinde, fakirler ve bunların dışındaki diğer muhtaçlar, zenginlerin mallarından alacakları büyük bir paydan kesinlikle mahrum kalmaktadırlar. O gelirlerde, gayrimenkullerin (akar) kira gelirleri ve diğer yatırım (müstegallât) mallarının gelirleridir. Bu malların yeni gelirleri ve onların menfaat olarak elde edilen gelirleri, malların devam eden kendi aynlarıyla beraber kıymetlendirirler. Malların gelirlerinin aynları ile beraber kıymetlendirilmesini, şirket veya fertlerin yapmaları arasında fark bir yoktur.

Zenginlerin mallarından zekâttan pay ayrılan kimselerin haklarını muhafaza etmeyi amaçlayan yeni bir fikhî görüş kaçınılmazdır. Yani yeni ortaya çıkan olaylar nispetinde insanların hukuki meselelerini halletmek için fikhî-hukukî çözümler ortaya konulmalıdır. Gayrimenkullerin (akar) kira gelirlerinin zekâtında kırkta bir zekât alınması farzıyyetini buna ekleyebiliriz. Mallardan alınan zekât miktarlarında dengeyi yerine getirmek, Allah'ın hükümleri üzerine bina edilen adaleti gerçekleştirmektir. Bu sebeple, onlar çarşı pazarda en yüksek gelire haiz apartman, otel ve fabrika sahiplerini zekâttan muaf tutarak, o takdirde -gece gündüz demeyip çalışarak yorgun bitkin düşen çiftçinin ürünün onda bir (öşür), yirmide bir (nısfı öşür) zekatını almak adil değildir.

Hüküm/sonuç, onların ellerindeki mallar, nisaba ulaşmış bir yıl geçince zekatlarını vermiyorlarsa onlardan zekatları alınır. Bu zekat, sadece apartman, otel ve fabrikaların zekatı değil aksine, (nisaba ulaştıktan sonra) bir yılını doldurmuş altın, gümüş ve oraya buraya harcamaya güç yetirdiklerimiz gibi ellerindeki tüm malların zekatıdır. Aksi halde bu şartlar yoksa zekat da yoktur.

Hamd, Alemlerin Rabbi olan Allah'adır.

KAYNAKÇA

- Kur'ân-ı Kerîm Meali*. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2009.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail Ebû Abdillâh. *Sahîhu'l-Buhârî*. Thk. Muhammed b. Zühreir b. Nasır. Dâru Tavki'n-Necât, 1422.
- Ebû Ubeyd, Kâsım b. Sellâm. *Kitâbü'l-emoâl*, Thk. Ebû Enes Seyyid b. Receb, Mısır: Dâru hedyî'n-Nebevi, 2007.
- İbn Teymiyye, Ebû'l-Abbâs Takiyuddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî. *Mecmû'ul-fetâvâ*. Nşr. Abdurrahman b. Muhammed el-Âsimî ve oğlu Muhammed. Riyâd: Matbaatü Riyâd, 1995.
- Karadâvî, Yusuf. *Kur'ân'ı Anlamada Yöntem*, Trc. Mehmet Nurullah Aktaş, İstanbul: Nida Yayınları, 2015.
- Kâsânî, Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd. *Bedâi'u's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi'*. (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406/1986).
- Mekkî, Mecd. "Ahmed Fehmî b. Muhammed b. Mahmûd Ebî Sünne (1909-2003)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. EK-1/372-373. Ankara: TDV Yayınları, 2016.
- Müslim, b. Heccâc Ebû'l-Hasan el-Kuşeyrî. *Sahihu Müslim*. thk. Muhammed Fuad Abdulbaki. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Sözen, Hüseyin. "İslam Hukukunda Gayrimenkul Malların Zekâtı". Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Şafak, Ali. "Akar". "Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 2/221. İstanbul: Güzel Sanatlar Matbaası, 1989.

الحمد لله، والصلاة والسلام على رسول الله، أما بعد: فإن الله لم يشأ أن يجعل الناس كلهم فقراء ومساكين محتاجين إلى ما يسد رمقهم، وبقيم أودهم في نواحي الحياة المختلفة، وإلا لعاشوا على هذه الأرض ضعفاء، لا يستطيعون أن يقوموا بعمارته التي خلقهم الله من أجلها، قال تعالى: ﴿هُوَ أَنشَأَكُم مِّنَ الْأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا﴾ [هود: ٦١].

ولم يشأ سبحانه أن يخلقهم جميعاً أغنياء، وإلا لبغى بعضهم على بعض، وعم الطغيان والظلم وجه الأرض، كمال قال تعالى: ﴿وَلَوْ بَسَطَ اللَّهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ لَبَغَوْا فِي الْأَرْضِ وَلَكِن يُنَزِّلُ بِقَدَرٍ مَّا يَشَاءُ﴾ [الشورى: ٢٧] أي لو بسط الله الرزق لجميع عباده لبغى بعضهم على بعض، برغبة كل فريق الاستيلاء على ما في يد أخيه، كما هو شأن الإنسان الذي لم يمنعه عقل، ولم يردعه دين، ولكن ينزل من الأرزاق والعطايا بتقديره وحكمته ما يشاء على من يشاء، فيغني قوماً ويفقر آخرين لحكمة أخرى بينها سبحانه في قوله: ﴿نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِّيَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا سُخْرِيًّا﴾ [الزخرف: ٣٢] أي ليعين بعضهم بعضاً الأغنياء بما لديهم من مال وفضل، والفقراء بما وهبهم الله من قوة في أبدانهم وقدرة على العمل، هذه هي حكمة الخبير البصير بعباده، وهذا هو النظام الذي أقام الدنيا عليه، فكان من ضرورته أن جعل للفقراء والمحتاجين حقوقاً في أموال الأغنياء بقدر ما لديهم من أموال، وحقاً ثابتاً للفقراء ليس للأغنياء أن يمتنوا به عليهم؛ لأن المال مال الله استخلف فيه الأغنياء وأمرهم بحكم هذه الخلافة أن يعطوا المحتاجين من مال الله، وقد بين الله الأموال، التي يعطى منها المحتاجون في كتابه، وسنة رسوله، وما أجمع عليه العلماء ورآه المجتهدون بفهمهم لأحكام الكتاب والسنة ومقاصدها.

كما بين أصناف المحتاجين المستحقين لهذا المال، وقد قرر فقهاء المسلمين أنه يجب اتباع كل ما هو أنفع للمحتاجين بعد أن يكون المدفوع من الأغنياء فاضلاً عن حاجتهم الأصلية، وحاجة ذويهم من طعام وكسوة ومسكن ومركب ودواء، وكل ما تستدعيه معيشتهم استدعاء ملحاً.

وعلى هذا الأصل فرض الله الزكاة في عشرات الآيات من كتابه، ورغب في إعطائها بجزيل ثوابه.

﴿مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلٍ فِي كُلِّ سُنْبُلَةٍ مِائَةٌ حَبَّةٌ وَاللَّهُ يُضَاعِفُ﴾ [البقرة: ٢٦١].

وأندر المانعين لها بالعذاب الأليم، قال تعالى: ﴿وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يَنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ﴾ [٣٤] يَوْمَ يَحْمَى عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَتَكْوَى بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْ هَذَا مَا كَنْزْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ فَذُوقُوا مَا كَنْتُمْ تَكْنِزُونَ﴾ [التوبة: ٣٤، ٣٥].

ولهذا ما وجد المحققون من الفقهاء باباً من أبواب الخير والعطاء تدل عليه آية من كتاب الله أو حديث من سنة رسول الله أو قياس صحيح إلا فتحوه؛ ليزيدوا به أرزاق الفقراء، ويعملوا على إغنائهم بما يكفيهم، ما دام الله تعالى قد حكم بالألا يكون المال دولة بين الأغنياء، وأن على الأغنياء أن يعطون الفقراء من مال الله الذي آتاهم.

بعد هذه المقدمة المستلزمة من نور الكتاب والسنة نبين أن الزكاة فريضة مالية أوجبها الله في أموال معينة، على الأغنياء للمحتاجين؛ لقوله تعالى ﴿آتُوا الزَّكَاةَ﴾ [الحج: ٧٨] وقوله ﴿خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً﴾ [التوبة: ١٠٣].

وهذه الأموال منها ما بينه الله في كتابه، كالزروع والثمار والذهب والفضة والمعادن، ومنها ما بينته السنة المعصومة، كزكاة الأنعام (الإبل والبقر والغنم)، ومنها ما قال به جمهور العلماء أخذاً من الأدلة، كزكاة التجارة، ومنها ما قال به بعضهم كالمستغلات.

وهي واجبة على الأغنياء لا فرق بين البالغ والصبي، على القول الراجح؛ لأنها متعلقة بالمال للمواساة.

ومصارفها: المحتاجون المذكورون في الآية الكريمة: ﴿إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ

وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأَبْنِ السَّبِيلِ ﴿ [التوبة: ٦٠] وهم الفقراء والمساكين الذين ليس لديهم ما يكفيهم، والعاملون على الزكاة جباتها وحفظتها أو قسمتها، ومن تألف المسلمون قلوبهم رجاء إسلامهم أو لأمر ينفع الإسلام، والإعطاء لتحرير الأرقاء، والمدينون الذين يستدينون لحاجاتهم أو لإصلاح ذات البين، والإعطاء في سبيل الله أي في سبيل الجهاد أو في سبيل الدعوة إلى الله، وقال بعض العلماء ومن ذلك الإعطاء لإقامة المصالح العامة. والمسافرون الذين احتاجوا إلى المال في طريقهم فيعطون ما يبلغهم المكان الذي يريدون.

والمقصد لله تعالى من إيجابها على الأغنياء أمور:

■ الأول: شكر الله على نعمة الغنى.

■ الثاني: قضاء حاجة المحتاجين؛ لينعموا بالمال كما نعم الأغنياء؛ كي لا يكون المال دولة بين فريق من الناس، ويحرم منه غيرهم، بل قسمة بين الأغنياء والفقراء على النحو الذي بينه سبحانه وقد أكد ذلك بقوله تعالى ﴿وَالَّذِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَّعْلُومٌ ﴿٢٤﴾ لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ ﴿٢٥﴾﴾ [المعارج].

■ الثالث: أنها تطهير للأغنياء من البخل، ومن الذنوب، وتتمية لأموالهم وحسناتهم؛ لقوله تعالى: ﴿خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ﴾ [التوبة: ١٠٣].

سبب وجوبها هو الغنى بملك نصاب فأكثر من أموال الزكاة التي يأتي بيانها. ويشترط في هذا السبب شرطان:

الشرط الأول: أن يكون المال نامياً أي قابلاً للزيادة ومستعداً لها بطبعه أو بعمل مالكه، وذلك لتكون الزكاة من النماء لا من أصل المال، وإلا انقلبت غرامة واستئصالاً للمال، ولهذا ندب أصحاب الأموال إلى استثمارها، ومنعوا من اكتنازها وحبسها عن التعامل.

أما القابل للنماء بطبعه فهو الذهب والفضة؛ لأنهما وضعاً للتوصل بهما إلى الأموال الأخرى وهذا سبب للنماء، قال في البدائع: إلا أن الإعداد

للتجارة في الأثمان المطلقة من الذهب والفضة ثابت بأصل الخلقة؛ إذ هي لا تصلح بأعيانها في دفع الحوائج الأصلية، فلا حاجة إلى الإعداد من الإنسان، وإعدادها بأصل الخلقة هو التوصل بها إلى حاجات الإنسان، فهي سبب لنماء أي مال، ومثل الذهب والفضة سائر النقود؛ للاشتراك في الثمنية أي في التوصل إلى مطالب الحياة.

أما القابل للنماء بإعداد مالكة فهو الأنعام السائمة من الإبل والبقر والغنم، والأرض، والأموال الأخرى.

أما الأنعام فالأصل فيها أن مالكةا يحتاج إليها لقضاء مصالحه من الركوب والحمل وأعمال الزراعة والصناعة، كالانتفاع بلحمها فلا بد من عمل يجعل المال نامياً وهو إسامتها برعيها في الكلاً المباح بقصد النسل والدر، لا بقصد قضاء حاجته من الركوب والحمل والعمل، وأما الأرض فتتميتها بالزراعة واستثمار الشجر أو بإيجارها.

وأما الأموال الأخرى فتتميتها بالإعداد للتجارة وهي تقلب المال للريح، وتتميته بالبيع والشراء والكرء، أو غيرهما من ضروب الاستغلال، كما يأتي، وضابط النماء في غير الخارج من الأرض: حولان الحول؛ لأنه الذي يتحقق فيه النماء عادة في بعض فصول العام، كالدر والنسل والسمن في الحيوان، والريح في أموال التجارة، والغلة في أموال الاستغلال؛ ولهذا شرط في وجوب الزكاة في غير الزرع والثمر والمعدن وما ألحق به حولان الحول، أخرج أبو داود بسنده إلى علي رضي الله عنه قال: قال رسول الله ﷺ من حديث طويل: (لا زكاة في مال حتى يحول عليه الحول).

الشرط الثاني: أن يكون النصاب زائداً على حاجته الأصلية، وهي كل ما يدعو إليه شأن من شؤون الحياة، ويدفع ضرر الحرمان منه، كطعامه وكسوته وسكناه وركوبه ودوائه وتعلمه هو ومن يعوله، وآلة صنعته، وقضاء دينه؛ لأن الدين من الحقوق القوية، ومال الشخص الذي عليه دين يعتبر في حكم مال الدائن، وعليه أن يسارع في تفرغ ذمته منه؛ لقوله ﷺ (مطل الغني ظلم).

حكم زكاة العقار

والمراد بالعقار هنا: الأرض، سواء أكانت للزراعة أم لغيرها ، والمبنى سواء أكان صالحاً للسكنى أم لغيرها .

حكمه: أنه لا تجب فيه الزكاة إلا إذا أعد للتجارة، بأن توفر فيه شرطها وهو نية التجارة المصاحبة لتملك المال، أو شراؤه بمال التجارة، أو استتجاره وإيجاره بنية التجارة، وهنا نذكر الحالات التي يكون فيها العقار للتجارة:

■ الحال الأولى: أن يمتلك العقار شخص أو جماعة بنية التجارة أو يشتري بأموال التجارة . والحكم في هذه الحال أن يصير للتجارة من تاريخ التملك، ويقوم في آخر العام، ويضم إليه الربح، ويزكى إن بلغ نصاباً، أما إذا تملكه ولم ينو به التجارة فلا شيء فيه، إلا إذا قصد بتملكه الفرار من الزكاة، فحينئذ تجب في قيمته الزكاة، إذا حال عليه الحول؛ لأن المحتمل لإسقاط واجب أو إحلال محرم يعامل بنقيض قصده .

■ الحال الثانية: أن يمتلك العقار بنية التجارة أو بمالها، ثم يدخل عليه إصلاحاً أو يبني عليه بمال التجارة ، والحكم أن العقار وما أدخل عليه يكون كله للتجارة، ويزكى زكاتها .

■ الحال الثالثة: أن يمتلك العقار بنية التجارة أو بمالها، ثم يزرع فيه أو يفرس أو يؤجره .

أما إذا زرع أو فرس فقد اختلف العلماء في حكم هذه الحال، فقال محمد بن الحسن : الواجب فيه زكاة الزروع، وتسقط زكاة التجارة؛ لأن بالزرع يجب فيه العشر، وبالتجارة يجب في العقار ربه، ولا يجمع بين الحقين فيرجح العشر؛ لأن الوظيفة الأصلية للأرض الزراعة فلا تتغير بالنية، وقد تكرر الزراعة في العام الواحد، ولا يشترط فيه النصاب عند أبي حنيفة، بل يجب العشر في قليل الخارج وكثيره، وما يقال في العشر يقال في الخراج إن كانت الأرض خراجية .

وقال الحنابلة في الراجح من مذهبهم يجب في العقار المزروع زكاة التجارة، ويقوم في آخر العام كل من الزرع والأرض؛ لأن الزرع نماء الأرض، فكان كالجزة منها قياساً على الحيوان إذا اتجر فيه وولد في أثناء العام.

وروى ابن سماعة عن محمد بن الحسن أنه يجب في العقار المزروع زكاتان زكاة الأرض لماليتها التجارية وزكاة الزرع للخارج؛ لتعدد السبب وهو رأي عند الحنابلة إذا زرع ببذر ليس من مال التجارة.

وقد ضعف شمس الأئمة هذا الرأي؛ لأنه يؤدي إلى اجتماع الحقين في مال واحد.

■ الحال الرابعة: ما إذا اتجر في منافع العقار لا في عينه، كأن استأجر دوراً أو حوانيت أو سيارات ونوى فلي منافعها التجارة، أو استأجرها بمال التجارة ثم أجرها، أو فعل ما ينمي مال التجارة الذي دفعه في تلك المنافع.

وحكم هذه الحال - كما قال المالكية والحنابلة - أن تقوم هذه المنافع في آخر العام، ويضم إليها الربح، ويؤكى الكل إن بلغ نصاباً؛ لأنه لا فرق بين الاتجار في المنافع بالاستئجار والإيجار، وبين الاتجار في الأعيان بال شراء والبيع.

■ الحال الخامسة: أن ينوي عند تملك العقار التجارة والاستغلال، بأن ينوي الشراء لبيع بريح، وإن بدا له أن يؤجر الأرض أو الدار إلى أن يجد مشترياً بريح فيبيعها له، أو ينوي الشراء لبيع بريح وإن بدا له أن يؤجر العقار آجره.

والحكم في هذه الحال - كما نص عليه المالكية - هو الجواز، وفي آخر العام يقوم العين مع ربحها وغلتها، ويؤكى الجميع إن بلغ النصاب؛ لأن التجارة وإن كانت في الأصل الربح بالبيع والشراء لكن لا مانع من نية الاستغلال تبعاً، فإن نوى بتملك العقار التجارة ولم ينو الاستغلال فأجره للزراعة إن كان أرضاً، أو للسكنى إن كان داراً أو لغير ذلك.

قال المالكية: إن هذه الأجرة تسمى بالغلة ولا يجب فيها الزكاة إلا بعد حول من قبضها، وأنها مال مستقل لا علاقة له بأصله.

ومذهب الحنفية في ما إذا أجر مال التجارة: أن الأجرة تضم إلى قيمة المال ويزكى الكل في آخر العام إن بلغ نصاباً، في الصحيح من الرواية، بهذا أفتي قاضيخان وعلة بأن أجرة مال التجارة بمنزلة ثمن مال التجارة في الصحيح من الرواية، وإن كان في الفتاوى البزازية ما يدل على خلافه. أما إذا نمت مال التجارة بالأولاد فقد اتفقوا على ضمها إلى الأصل ويزكى الكل بالقيمة.

■ الحال السادسة: استغلال العقار بإجارته سواء أكان بناء، أو أرضاً زراعية، أو غيرهما، كالدور، والحوانيت، والفنادق، والأسواق، والمصانع.

وحكم هذه الحالة عند جمهور الفقهاء وجوب الزكاة في الأجرة، إن قبضها المالك، وبلغت نصاباً، وحال عليها حول قمري، فحكمها حكم سائر الأموال التي بلغت نصاباً فأكثر، وحال عليها الحول عند مالكيها؛ لأنهم يرون أن الأجرة عوض عن المنفعة، والمنفعة معدومة: توجد شيئاً فشيئاً، فما دام المعوض غير موجود لا يملك العوض.

وقال الإمام أحمد تجب الزكاة في الأجرة، إن بلغت نصاباً فأكثر، وحال عليها الحول، من حين العقد لا من حين القبض؛ لأن الأجرة تملك بعقد الإجارة وتصير ديناً في الذمة، بدليل أنه يحل له الانتفاع بها؛ فينفقها إن كانت مالاً، ويأكلها إن كانت طعاماً.

وأجاب عن قول الجمهور (إن المنفعة - وهي العوض - معدومة حال العقد وتوجد شيئاً فشيئاً)؛ لأن العين قائمة مقام المنفعة فمتى تسلمها المستأجر فكأنما تسلم منفعة، ثم إن حال الحول وقد قبضها زكاتها زكاة العين بدفع عشر ما قبض، وإن لم يكن قبضها زكاتها زكاة الدين، وهو أن يزكى ما قبضه لما مضى وإن لم يبلغ نصاباً بعد أن يكون أصل الأجرة نصاباً. والفرق بين مذهب الجمهور ومذهب الإمام أحمد - بعد أن اشترط كل

النصاب ومضي الحول-: أن الجمهور يقولون: يبدأ الحول من حين القبض،
وأحمد يقول: من حين العقد.

وعن أحمد رواية أخرى رواها أبو موسى - كما جاء في كتابي (المبدع
والإنصاف) - أن الزكاة تجب بمجرد القبض متى بلغت الأجرة نصاباً، ولا
يشترط في وجوبها حولان الحول؛ قياساً على المعدن المستخرج من الأرض؛
حيث تجب الزكاة فيه متى بلغ الخارج نصاباً، وإن لم يحل عليه الحول،
كالزرع والثمر، بجامع إن كلا منهما غلة العقار، ولا يشترط الحول؛ لأن
المعدن والأجرة نماء محض كالزرع.

قال في المبدع والإنصاف: واختار هذا الرأي شيخ الإسلام ابن تيمية. وهذا
ليس خاصاً بأجرة العقار، بل يعم كل مأجور كالسيارات، والبواخر، والدواب.

قال في الإنصاف: وعنه أي عن أحمد: لا حول لأجرة فيزكيها في
الحال كالمعدن، اختاره الشيخ تقي الدين، وهو من المفردات. وقيدها بعض
الأصحاب بأجرة العقار، وهو من المفردات أيضاً؛ نظراً لكونها غلة أرض
مملوكة له". وقال في المبدع في أجرة العقار: وعنه أي أحمد: لا حول لأجرة،
اختاره الشيخ تقي الدين^(١) كالمعدن، وقيده بعضهم بأجرة العقار.

وهنا نورد رأياً لبعض الفقهاء المعاصرين وناقشه:

ذكر الدكتور يوسف القرضاوي في كتابه (فقه الزكاة)^(٢):

- زكاة المستغلات، وساق فيها رأي الأساتذة الأجلاء الشيخ عبد الرحمن
حسن، والشيخ خلاف، والشيخ أبي زهرة، وهو أن العقار المستأجر يقاس في
حكمه على الأرض المشغولة بالزرع والثمار، وأن فيها العشر أو نصفه.
واعترض على ذلك باعترافات أجاب عليها، وأقواها أن الأرض المزروعة أو
المغروسة بالشجر طويلة العمر، قليلة الكلفة، بخلاف العمائر والفنادق
والمصانع. وأجاب بأنه يمكن أن يصنع بها كما يصنع واضعو الضرائب، وذلك
بحسب حصة الاستهلاك السنوية من قيمة المبنى، بأن يفترض لها عمر،

(١) انظر الفتاوى الكبرى، ج٤ ص٤٥٢.

(٢) ج١، ص٤٧٦.

ويقسم ثمنها على سنوات العمر، ثم يطرح من قيمتها كل عام استهلاك السنة. وواضح مما ذكره وجود الفارق بين الأراضي الزراعية والعمائر، وفكرة طرح قيمة الاستهلاك تجعل حكم الفرع غير حكم الأصل؛ فإن حكم الأصل هو وجوب العشر أو نصفه في كل الخارج، وحكم الفرع هو الوجوب في بعض الخارج، والشرط في القياس أن يكون المعدى إلى الفرع عين حكم الأصل؛ فهو قياس مردود.

أما ما استدلوا به على مذهب أحمد فهو قياس أصولي صحيح، قد استوفى شروطه؛ فإن زكاة المعادن ثابتة بعموم قوله تعالى: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ﴾ [البقرة: ٢٦٧]، ومقدارها ثابت بالحديث الذي رواه أبو عبيدة: في إقطاعه ﷺ معادن القبلية لبلال بن الحارث، والعلة أن المعادن غلة العقار، وهي موجودة في أجرة العمائر وغيرها مما ذكرنا، واشتراط النصاب؛ لتحقيق الغنى وعدم اشتراط الجول؛ لأنه نماء محض لا يحتاج إلى مدة لتحصيله.

وكما قالوا في زكاة المعدن: إن الزكاة تجب إذا بلغ نصابا بمرة، أو في مرات متقاربة لم يترك العمل بينها.

قلنا: هنا تجب الزكاة في الأجرة إذا بلغت نصابا في ما قبض مرة واحدة، أو على مرات لا تتجاوز شهراً؛ لأن الشهر هو الذي يجري التعامل عليه، وفي البلاد التي تستأجر مبانيها كل سنة يمكن أن يقال فيه: تجب الزكاة إذ بلغ المقبوض نصابا في مرة أو مرات لا تتجاوز السنة.

وهذا هو الرأي الذي ينبغي المصير إليه؛ حفاظاً على حقوق الفقراء وغيرهم من المحتاجين؛ وإبراء لذمة الأغنياء من أصحاب العمائر والفنادق والمصانع.

ويمكن طرد هذا الحكم في أجور المنقولات، التي اتخذها أربابها سبيلاً للاستغلال، كالسيارات، والآلات الكهربائية، والطائرات، والحيوان. والله أعلم بأحكامه.

ونحن نقترح الإفتاء بهذا الرأي؛ مراعاة لمصلحة الفقراء وغيرهم من مصارف الزكاة؛ فإننا لو أخذنا بأحد الرأيين السابقين لتمكن صاحب العقار من تبرير ما يجمعه من الأجرة في أثناء الحول؛ فرارا من الزكاة؛ إن الله جعل لمصارف الزكاة حقا في أموال الأغنياء، وكانت الأموال المتعارفة هي الأنعام، والأراضي الزراعية، والذهب، والفضة، وأموال التجارة.

أما الآن فقد تحول استثمار المال إلى أبواب مستحدثة لو عملنا فيها برأي الجمهور لحرم الفقراء وغيرهم من جزء عظيم من أموال الأغنياء، وهو أجور العقار وغيره من المستغلات، وهذا الاستثمار الجديد يقوم على بقاء أعيان الأموال واستغلال منافعها، لا فرق في ذلك بين الشركات والأفراد؛ فلا بد من نظرة فقهية جديدة تحفظ لمصارف الزكاة حقوقهم في أموال الأغنياء؛ وتحدث للناس أفضية بقدر ما أحدثوا.

نضيف إلى هذا أن إيجاب ربع العشر في أجور العقارات، يؤدي إلى التوازن في مقادير الزكاة التي تؤخذ من الأموال؛ تحقيقا للعدل الذي بنيت عليه أحكام الله؛ إذ ليس من العدل أن يؤخذ من الزارع - الذي يكد ليله ونهاره - عشر الخارج أو نصفه، ويعفى المالكون للعمارات، والفنادق، والمصانع، مع أنهم الحائزون أكثر ما في السوق من الدخل.

والقول بأنهم يتركون، فإذا حال الحول - وفي أيديهم أموال بلغت نصابا - تؤخذ منهم زكاتها، يجعل هذه الزكاة ليست زكاة العمارات والفنادق والمصانع إلخ، بل هي زكاة مال في أيديهم حال عليه الحول، كزكاة الفضة والذهب وفي استطاعتهم إنفاقه هنا وهناك، فلا تجب فيه الزكاة. والحمد لله رب العالمين.